

Cybulko, Zofia

Zabytki królewskiego Korycina - remont, konserwacja, restauracja i rewitalizacja

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 21, 2015, s. [4], 5-26

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

№ 651
1001

ISSN 0013-788X
No. 651
1001

Table of Contents

Introduction page 3

MATERIALS

Zora Červená - Historical Monuments of Royal Korymb - Restoration, Conservation, Restoration and Rehabilitation - str. 5

Lubo Pavlica - Archaeological Research during the Rehabilitation of the Korymb Park in Korymb in the Venetian Republic of Padua - str. 27

Dr. Ján Nádor - Allegorical Sculptures in the Palace Park of the Bratislava Castle in Bratislava - str. 41

K. J. Nádor - "Annals" on the Jan Korymb Bratislava - Archival Sources - str. 57

Jana Červená - Power and the Sculpture of the Altar of the Annunciation to the Bratislava Palace in Bratislava - str. 69

Wanda Wanda - The History of the Estate in 2 and 30 Lower Street in Bratislava - str. 81

Maria Golecka-Kozłowska - The History of the Church of Our Lady of Tykocin in Tykocin - str. 93

K. J. Nádor - Conservation of a White Baroque Chapel from the Church of St. John the Baptist in St. John's Church in Bratislava - str. 107

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 117

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 127

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 137

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 147

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 157

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 167

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 177

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 187

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 197

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 207

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 217

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 227

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 237

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 247

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 257

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 267

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 277

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 287

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 297

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 307

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 317

Dr. J. Nádor - The History of the Church of St. John the Baptist in Bratislava - str. 327

ZOFIA CYBULKO

Białystok

Zabytki królewskiego Korycina – remont, konserwacja, restauracja i rewitalizacja

Korycin jest obecnie wsią położoną w województwie podlaskim, w powiecie sokólskim, na terenie między Puszcą Knyszyńską a Biebrzańskim Parkiem Narodowym (przy trasie Białystok–Augustów).

Założony został w XVI wieku jako wieś osoczników broniących Puszczy Kuźnickiej. Wówczas wieś nazywała się Dąbrówka-Kumiałka. Według tradycji pierwszy kościół wzniesiono w 1571 roku, a w roku 1601 król Zygmunt III erygował parafię. W 1671 roku król Michał Korybut Wiśniowiecki nadał prawo organizowania targów i jarmarków, jednakże nie nadał Korycinowi praw miejskich. Z pewnością XVII-wieczny, miejski układ przestrzenny z rynkiem w centrum wiązać należy z tym nadaniem¹.

Neogotycki kościół pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego oraz park plebański zlokalizowano poza obszarem zwartej zabudowy. W kościele w ołtarzu bocznym pw. Matki Bożej Różańcowej znajduje się obraz olejny na płótnie Matki Boskiej z Dzieciątkiem (w srebrnej sukience i koronach), zwany też obrazem Matki Boskiej Korycińskiej, otaczany od dawna powszechnym kultem.

W latach 2010-2013 władze gminy² Korycin, wspólnie z proboszczem korycińskim, przy wykorzystaniu środków unijnych, zrealizowały niezwykle przedsięwzięcie pod nazwą „Zabytki królewskiego Korycina”. W ramach tego programu wyremontowano wnętrze kościoła parafialnego, przeprowadzono konserwację zabytków ruchomych z jego wyposażenia, odrestaurowano park plebański i dokonano przebudowy rynku³. W sumie koszt prac pochłonął 6,5 mln zł, z czego 4,4 mln zł udało się gminie pozyskać z funduszy unijnych⁴.

Remont wnętrza kościoła parafialnego

Kościół parafialny pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego zbudowano w latach 1899-1905 na miejscu wcześniejszego. Świątynię w stylu neogoty-

kim zaprojektował inż. Jan Hinz. W czasie pierwszej wojny światowej kościół został uszkodzony, ale w latach 1921-1923 odbudowany i wyremontowany. W czasie drugiej wojny światowej cofający się Niemcy wysadzili jedną z wież (ładunek wybuchowy podłożony pod drugą z wież nie wybuchł), powodując znaczne zniszczenia także we wnętrzu (zniszczeniu uległ dach, sklepienie, organy i część wyposażenia). Po 1945 roku naprawiono ściany, odbudowano sklepienie i dach. Odbudowano także wieżę. Prace przy odbudowie trwały aż do 1972 roku. W tym czasie świątynia została dodatkowo wzmocniona szkarpami⁵.

Stan wnętrza kościoła przed remontem

Wnętrze kościoła monumentalne, halowe, trójnawowe. Nawy czteroprzęsłowe z jednoprzęsłowym transeptem oraz dwuprzęsłowym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. W nawach bocznych i transepcie kaplice z ołtarzami. Sklepienie naw gwiaździste, w części podwieżowej krzyżowo-żebrowe. Wnętrze bogato rozczłonkowane, z dekoracją ostrołukową i użyciem form neogotyckich. Ściany naw bocznych przeprute wysokimi oknami, zamkniętymi łukiem ostrym. Sklepienia i ściany naw tynkowane i malowane w odcieniach jasnego ugru i bieli (żebra). Posadzka ceramiczna, dwubarwna czarno-biała, zestawiona z kwadratowych płytek z użyciem motywów geometrycznych.

Przebieg prac remontowych

Remont wnętrza kościoła, przeprowadzony w latach 2010-2013, zakresem objął wymianę posadzki w prezbiterium, w kaplicach bocznych, w tym w kaplicach transeptu, renowację okien i osadzenie nowych, stalowych okien dubeltowych, wymianę instalacji elektrycznej (częściową z wyprowadzeniem nowych punktów elektrycznych) oraz pomalowanie wnętrza kościoła. W ramach tego programu wnętrze świątyni, a zwłaszcza prezbiterium, zostało wyposażone w nowy ołtarz posoborowy, stalle, chrzcielnicę, lektorium, siedziska, krzesła, fotel.

Rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne pozostały bez zmian. Projektowane elementy wyposażenia nawiązują charakterem do zabytkowych i tworzą z nimi kompozycyjną całość.

Prace remontowe rozpoczęto od robót instalacyjnych oraz naprawy tynków wewnętrznych – wykonano częściowe odbicie tynków, wykuto uszkodzone cegły wraz z zaprawą cementową, a w miejscach usuniętych tynków wykonano tynki renowacyjne. Poza tym zlikwidowano pęknięcia, uzupełniono i naprawiono pozostałe tynki. Następnie rozebrano posadzkę w prezbiterium, wykonano podkład, warstwy wyrównawcze i ułożono nową posadzkę granitową. Wymiana posadzki objęła także wymianę stopni schodów.

Renowacja okien polegała na oczyszczeniu i pomalowaniu okien z oszkleniem osadzonym w stalowych ramach, z uzupełnieniem kitowania. Od strony wne-

1. Korycin, kościół parafialny. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Korycin, parish church. Photo: Z. Cybulko, 2015.

2. Wnętrze kościoła parafialnego, nawa główna. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the parish church, main nave. Photo: Z. Cybulko, 2015.

← 3. Wnętrze kościoła parafialnego, ołtarz główny. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the parish church, main altar.
Photo: Z. Cybulko, 2015.

4. Ołtarz główny, fragment nastawy. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Main altar, fragment of the retable.
Photo: Z. Cybulko, 2015.

trza kościoła osadzono także nowe, dubeltowe okna szklone pojedynczo, powtarzające kształt okien istniejących, tj. okien w formie *triforium*, zamkniętych ostrołukowo, z *oculusem* wypełnionym stylizowaną rozetą. Wypełnienie ram wykonano w technice witrażowej z użyciem motywów wici roślinnej, romboidalnej kratownicy i krzyża płomienistego, w części prezbiterialnej także z motywem postaci świętych. Witraże wykonane z użyciem szerokiej gamy barw (odcienie czerwieni, żółci, indygo, ugru, zieleni i szarości)⁶.

Nowo projektowane neogotyckie wyposażenie prezbiterium wykonano z marmuru i drewna dębowego z niewielką ilością detalu z drewna lipowego. Z marmuru wykonano stałe elementy prezbiterium, tj. ołtarz posoborowy, chrzcielnicę i lektorium. Do ich dekoracji użyto elementów rzeźbionych – głowic, żabek i frezowanych cokołów. Ruchome elementy wyposażenia, tj. stalle, siedziska, fotel i krzesła, wykonano z drewna dębowego, techniką snycerską, z użyciem między innymi frezowanego motywu rybiego pęcherza oraz tapicerki z mosiężnym gwoździowaniem.

Ostatnim etapem remontu wnętrza, zrealizowanym po naprawie i uzupełnieniu tynków, było pomalowanie ścian i sklepień kościoła. Wyboru kolorystyki wnętrza kościoła dokonano komisyjnie na podstawie wykonanych wcześniej odkrywek i prób kolorystycznych. Zdecydowano się na pomalowanie cokołu w kolorze ciemnego grafitu i ścian w odcieniu bieli⁷.

5. Wnętrze kościoła, ołtarz boczny
M. B. Różańcowej. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the parish church, side altar of Our
Lady of the Rosary. Photo: Z. Cybulko, 2015.

6. Wnętrze kościoła, ołtarz boczny
Przemienienia Pańskiego. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the parish church, side altar of the
Lord's Transubstantiation. Photo: Z. Cybulko, 2015.

Konserwacja zabytków ruchomych z wyposażenia kościoła parafialnego

Wyposażenie wnętrza powstało po zbudowaniu kościoła, tj. ok. 1912-1915 r.⁸ Choć źródła nie wspominają o wyposażeniu kościoła, należy przypuszczać, że i ono uległo uszkodzeniu w czasie obu ostatnich wojen.

Ołtarz główny, ołtarze boczne (pw. Matki Boskiej Różańcowej i pw. Przemienienia Pańskiego), konfesjonały, ambonę i ławy wykonano w stylu neogotyckim – prezentują one wszystkie typowe cechy tego stylu. Zwłaszcza zdobnictwo i ornamentyka czerpią z zasobu form gotyckich: sterczyny z żabkami i kwiatonami, płyciny z ornamentem ostrołuczny, smukłość form, ornament maswerkowy.

Pracami konserwatorskimi, przeprowadzonymi w latach 2010-2013, objęto znaczną część zabytków ruchomych z wyposażenia kościoła, a w szczególności ołtarze (główny i dwa boczne), ambonę, dwa konfesjonały i ławki. Wszystkie te elementy wykonane z drewna dębowego w stylu neogotyckim, w technice snycerskiej i rzeźbiarskiej. Delikatniejsze ornamenty rzeźbiono w drewnie lipowym. Zastosowano czopowo-wczepowe łączenia konstrukcyjne, drobniejsze elementy mocowano na gwoździe. Do stabilizacji ołtarzy użyto metalowych odciągów.

Ołtarz główny z 1912 r., w formie bogatszy od bocznych, zbudowanych w 1915 r. (rozbudowana nastawa, kolumnowe nisze mieszczące figury, mensa z marmuru chęcińskiego itp.). W ołtarzu figury świętych biskupów i męczenników Stanisława i Wojciecha. Wszystkie ołtarze prezentują typ pojedynczego retabulum na ozdobnej mensie. W retabulach obrazy nawiązujące do wezwania ołtarzy.

Ambona, w kształcie kieliicha, z bogatą ażurową, maswerkową i ostrołuczną dekoracją, składa się z sześciobocznego kosza na słupie, zabiegowych schodów z rzeźbioną balustradą i wysmukłego baldachimu, zwieńczonego strzelistym pinaklem z rzeźbą Chrystusa Dobrego Pasterza.

Konfesjonały (dwa) analogiczne, trójosiowe z siedziskiem obudowanym pięciobocznie, flankowanym półfilarami o głowicach z ornamentem roślinnym, zakończone pinaklami. Elementy dekoracyjne z użyciem łuku ostrego, ornamentu maswerkowego, fryzu kostkowego z ażurowo wyciętym trójlściem, „oślego grzbietu” oraz arabeski (wahadłowe drzwiczki osłonowe).

Ławki z połowy XIX w. (w formie nawiązującej do tradycji barokowej) – cztery ławki na prostokątnej ramie na wczep, z dekoracyjnymi bokami o falistym wykroju oraz z 1. ćw. XX w. (neogotyckie) mocowane na deskowym podłożu, występują w dwóch formach: po dwie z bocznymi płycinowymi drzwiczkami (dwa zestawy) i po sześć (cztery zestawy), boki bogato zdobione z użyciem wklęsłego ornamentu rzeźbionego na policzkach i zapleckach.

Głównym celem przeprowadzonych prac konserwatorskich było: poprawa stanu zachowania zabytków, zabezpieczenie ich przed dalszym niszczeniem oraz uporządkowanie estetyczne, zgodnie z zasadami konserwatorskimi.

Stan zachowania przed konserwacją⁹

Konserwowane zabytki stanowią w zasadzie jednorodny formalnie i materiałowo zespół o podobnym stanie zachowania – powierzchnie wszystkich zabytków pociemniałe, mocno zabrudzone z wyraźnie widocznymi warstwami zbitego kurzu,

7. Wnętrze kościoła, ambona. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the church, pulpit. Photo: Z. Cybulko, 2015.

8. Wnętrze kościoła, konfesjonal.

Fot. Z. Cybulko, 2015.

Interior of the church, confessional.

Photo: Z. Cybulko, 2015.

mocno przylegającymi do podłoża. Zauważalne warstwy późniejszych przemalowań drewna, w tym łatwo zauważalne obszerne przemalowania szelakiem. Oryginalna powłoka wykończeniowa poprzecierana, pociemniała i zmatowiała. Na niewielkich partiach drewna widoczne ślady żerowania owadów. Widoczne liczne drobne uszkodzenia mechaniczne oraz ubytki elementów dekoracji snycerskiej w partii żabek, sterczyn i gzymśów, jak też wtórnie przymocowane instalacje elektryczne, gwoździe, kotwy. Elementy konstrukcyjne wielu łączów rozluźnione, część z nich doraźnie ustabilizowana przez przewiązania drutem. Złote aplikacje przetarte i później przemalowane. Częściowo przezłożone szlagmetalem pokrytym szelakiem.

Figury z ołtarza głównego wykonane w technice odlewu z mas opar-

tych na gipsie, z polichromią na bazie farb o spoiwie klejowym. Powierzchnie figur zakurzone z łuszczącą się miejscami polichromią, niektóre pozbawione atrybutów.

Głównymi przyczynami zniszczeń i zmian są wielokrotnie przeprowadzane naprawy oraz powtórne przemalowania, drutowanie i próby stabilizacji konstrukcji przy pomocy gwoździ. Ponadto część drewna naruszyły owady. Niewielkie ubytki na krawędziach i w partiach delikatnej snycerki powstały z przyczyn mechanicznych.

Prace konserwatorskie¹⁰

Luźne zabrudzenia usunięto miękkimi pędzlami i odkurzaczem. Obrazy i elementy ruchome z ołtarzy zdemontowano i zabezpieczono tkaninami oraz foliami. Wszystkie późniejsze instalacje elektryczne oraz zbędne elementy metalowe (gwoździe, kotwy, śruby) usunięto w tej fazie prac. Powtórnie odkurzone powierzchnie obiektów. Wówczas wykonano próby oczyszczania powierzchni drewna z zabrudzonych i zniszczonych powłok pokostu, szelaku i wosku. Próby służyły wybraniu optymalnej metody. Za taką uznano mieszaninę alkoholu i preparatu zmydlającego o lekko zasadowym odczynie. Zmiękczone już nawarstwienia usuwano tamponami z czystą wodą. Grubsze zabrudzenia powierzchniowe wraz z powłoką zmatowiałego pokostu usunięto mechanicznie za pomocą skalpela.

9. Wnętrze kościoła, nawa główna, ławki XX-wieczne. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the church, main nave, twentieth-century benches. Photo: Z. Cybulko, 2015.

10. Wnętrze kościoła, nawa główna, ławki XIX-wieczne. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Interior of the church, main nave, nineteenth-century benches. Photo: Z. Cybulko, 2015.

Dezynsekcję drewna przeprowadzono metodą natryskową preparatem Xirein firmy Bresciani. Preparat naniesiono na całą powierzchnię obiektów, tj. na lico i odwrocie. Usunięto wszystkie późniejsze drutowania konstrukcji drewnianej. Osłabione partie drewna impregnowano 8% roztworem Paraloidu B-72 w Toluenie. Na impregnowane drewno наносzono powierzchniowo benzynę lakową, aby ograniczyć migrację wtórną roztworu żywicy. Brakujące elementy snycerskie rekonstruowano w materiale metodami tradycyjnymi, stosując, jak w oryginale, drewno dębowe i lipowe.

Uzupełnienia zniszczonego drewna wykonano metodą flekowania i uzupełniania zaprawami do drewna. Wykonano naprawę łączeń konstrukcyjnych, stosując kołkowanie oraz klejenie wodnym klejem dyspersyjnym. W celu wzmocnienia i usztywnienia konstrukcji wprowadzono dodatkowe wzmocnienia w postaci odciągów i podwieszenia, wykonanych z pręta nierdzewnego 6 mm. Powierzchnie drewna wstępnie wysycano i zagruntowano wysokiej jakości olejem lnianym. Po wyschnięciu pierwszej warstwy oleju ubytki uzupełniono kitem na spoiwie dyspersyjnym w kolorze drewna firmy Tikkurila. Retusze kolorystyczne wykonano farbami akrylowymi i olejnymi.

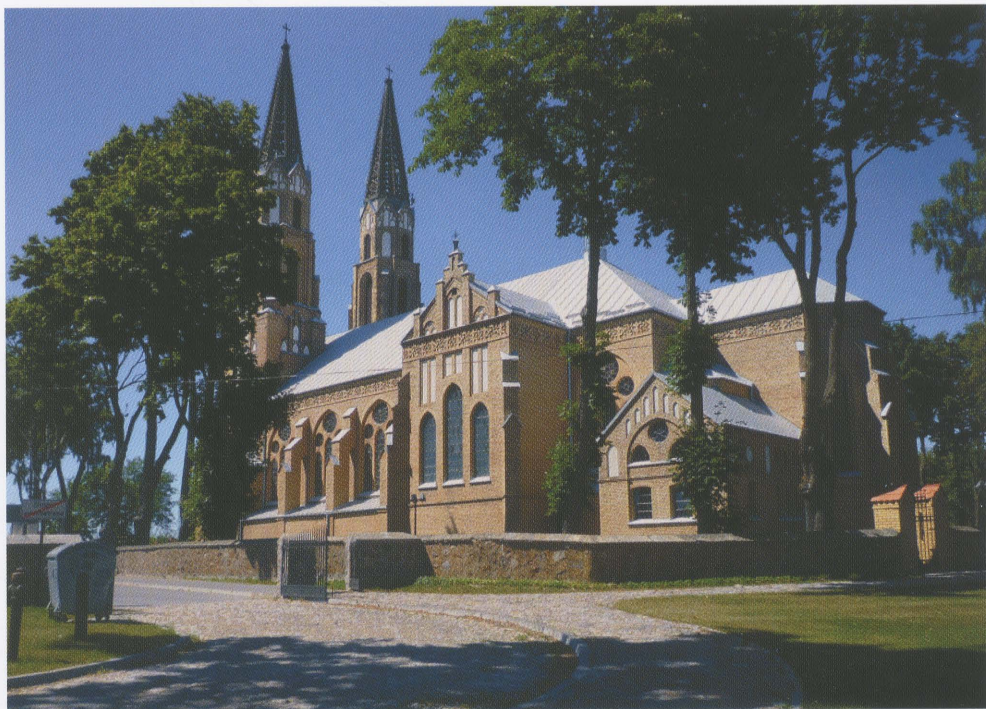
Prace pozłotnicze wykonano złotem płatkowym 23 $\frac{3}{4}$ karata na podkładzie Kolner Mat zagęszczonym pigmentem (ugier) 2, przy elementach wypukłych zastosowano Kolner Poler. Wierzchnią warstwę końcową wykonano dwuwarstwowo olejem z dodatkiem wosku pszczelego. Po całkowitym wyschnięciu powierzchnie wypolerowano. Retusze monochromii wykonano farbami akrylowymi (ultramaryna, biel), natomiast górne powierzchnie żabek i sterczyn pokryto czerwienią cynobrową.

Figury świętych z ołtarza głównego odkurzono, warstwy malarskie uzupełniono farbami akrylowymi oraz zrekonstruowano atrybuty.

Restauracja parku plebańskiego

Powstanie parku plebańskiego w Korycinie – jedyne takiego obiektu na terenie województwa podlaskiego – wiązać należy ze źródłem, uznawanym przypuszczalnie już w XVII w. za święte, znajdującym się na gruntach plebańskich, na wschód od kościoła i plebanii¹¹.

Aby umożliwić wiernym i pielgrzymom odbywanie procesji, wytyczono dwie aleje lipowe, które utworzyły ciąg spacerowy, łączący kościół ze Świętym Źródłem. W tym czasie kult Matki Boskiej Korycińskiej i Świętego Źródła przyciągał rzesze wiernych i znany był także poza parafią. Teren w sąsiedztwie ciągu spacerowego i Świętego Źródła zagospodarowano nasadzeniami, głównie zieleni wysokiej. W XVIII wieku kult Świętego Źródła zaczął słabnąć, ale Matka Boska w cudownym korycińskim wizerunku była czczona przez rzesze wiernych jeszcze w okresie międzywojennym¹². Wraz z zanikiem kultu Świętego Źródła ulegał stopniowej degradacji także park plebański, przekształcając się w zarośnięty chaszczami zagajnik. W ramach realizacji programu „Zabytki królewskiego Korycina” przeprowadzono restaurację parku, który zupełnie zmienił swoje oblicze. Restauracja była możliwa, ponieważ stan zieleni, dostępne źródła historyczne i nowe informacje (uzyskane np. w wyniku przeprowadzenia badań archeologicznych na terenie parku¹³) ukazały dość czytelny układ założenia.

11. Korycin, widok na kościół parafialny od strony plebanii. Fot. Z. Cybulko, 2015
View of the church from the rectory. Photo: Z. Cybulko, 2015.

12. Widok na zalew od strony plebanii. Fot. Z. Cybulko, 2015.
View of the bay from the rectory. Photo: Z. Cybulko, 2015.

Program restauracji parku plebańskiego wykroczył swym zakresem poza park – objął również przebudowę nawierzchni placu postojowego, chodników, zatok postojowych i alejek spacerowych między plebanią i kościołem oraz oświetlenie placu przed plebanią.

Stan zachowania parku przed restauracją

Park plebański, założony na nieregularnym planie o długości do 500 m i szerokości do 170 m oraz powierzchni ok. 4,5 ha, znajduje się na wschód od kościoła i plebanii. Założenie parkowe oparto na dwóch równoległych lipowych alejach spacerowych (procesyjnych), wiodących od kościoła i zbiegających się przy Świętym Źródle, położonym we wschodniej części parku. Obie aleje ukośnie przecina trzecia, prowadząca ze wsi do Świętego Źródła. W jego pobliżu znajduje się staw.

Teren parku przed restauracją był zaniedbany. Aleje spacerowe, o szerokości od 2 m do 4 m, miały nawierzchnię żwirową o zdeformowanych spadkach, do czego przyczyniła się spływająca woda opadowa. Niepielegnowana roślinność zdziczała. Samosiewki drzew i krzewów utworzyły kompleks roślinności o charakterze zbliżonym do lasu. Zarośnięte Święte Źródło stało się w terenie niewidoczne, a staw przykryła ukorzeniona w jego dnie roślinność, która zatarła linię brzegową.

Prace restauratorskie¹⁴

Projekt zagospodarowania tej części programu objął park oraz teren między kościołem i plebanią.

Idea restauracji parku zakładała uczynienie i naprawę pierwotnego układu drożnego (aleje), odtworzenie, udostępnienie i wyeksponowanie Świętego Źródła, rewitalizację stawu oraz odtworzenie wnętrza parkowego – miejsca lokalizacji dawnego sadu, tj. obszaru między dwiema głównymi alejami do alei wiodącej do wsi.

„Szkieletem” parkowego układu drożnego są dwie aleje lipowe, stanowiące kontynuację ścieżek znajdujących się przy plebani. Alejom nadano nawierzchnie żwirowe w obrzeżach kamiennych, obniżonych do poziomu terenu. Poprowadzono je po starych śladach, historycznie utrwalonych przez szpalery lip, ale wykonano też nowe wokół zbiorników wodnych. Przy alejach utworzono zakola (kręgi z ławeczkami) o średnicy 4,75 m. W zakolach umieszczono 14 stacji drogi krzyżowej. Zachowano istniejące pochylenia podłużne alejek, jak najmniej interweniując w naturalne spadki terenu i szatę roślinną na zboczu. Przewidziano i zrealizowano także dodatkowy element komunikacyjny – drewnianą, częściowo zadaszoną, kładkę z balustradą, prowadzącą bezpośrednio do Źródła, które odtworzono i zabezpieczono przed zarastaniem poprzez ułożenie wokół opasek z kamienia polnego.

Wzdłuż alejek ułożono kable energetyczne oświetleniowe (ukryte w nawierzchni) i ustawiono nowe lampy elektryczne typu parkowego. Dodatkowo zamontowano oświetlenie nawierzchniowe (przyziemne). Ze względu na brak wydzielonej kanalizacji deszczowej, wody opadowe z nawierzchni placu postojowego, chodników i alejek spacerowych odprowadzono poprzecznie, przez obniżone obrzeża, na trawniki.

13. Park plebański, część północno-wschodnia. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Rectory park, north-eastern part. Photo: Z. Cybulko, 2015.

14. Park plebański, wiata. Fot. J. Rak, 2013.
Rectory park, shed. Photo: J. Rak, 2013.

15. Park plebański,
aleja lipowa.
Fot. Z. Cybulko, 2015.
**Rectory park,
linden tree avenue.**
Photo: Z. Cybulko, 2015.

→
16. Park plebański, staw,
część wschodnia.
Fot. J. Rak, 2013.
**Rectory park, pond,
eastern part.**
Photo: J. Rak, 2013.

Znaczących zmian dokonano w zakresie zieleni. Przede wszystkim usunięto połamane drzewa, zagrażające bezpieczeństwu oraz liczne samosiewy, zarówno pojedyncze, jak też rosnące w skupinach, aby nie tylko odtworzyć historyczną kompozycję, ale też nie dopuścić w przyszłości do jej zatarcia. Realizacja projektu gospodarki drzewostanem wymagała także uzupełnienia ubytków drzew, głównie w alejach lipowych, dokonania nowych nasadzeń krzewów i niskiej zieleni ozdobnej. Dokonano takiego wyboru roślinności, który podkreślił funkcję i charakter poszczególnych części założenia parkowego. Ze szczególną starannością potraktowano aleje lipowe. Do nasadzeń zastosowano drzewa i krzewy liściaste, byliny oraz sporadycznie delikatne pnącza. Wszystkie rośliny dobrano odpowiednio do warunków siedliskowych oraz zachowanego układu parku. Przy zbiornikach wodnych, regulowanych i w formie tafli wody, posadzono skupiny roślin wodnych i przywodnych o naturalistycznym pokroju, które nie będą zarastały linii brzegowej, ani nie będą stanowić elementów dominujących pod względem formy czy barwy. Występują one powszechnie na przyległych terenach.

Zaniedbanemu trawnikowi nadano charakter zbliżony do trawnika dywanowego, ale pozostałym powierzchniom trawiastym nie poświęcono już tyle uwagi, aby umożliwić utrwalenie się runa parkowego, zbudowanego z traw i roślin zielnych, wschodzących samoczynnie lub uzupełnionych nowymi typowymi gatunkami.

Na terenie między kościołem i plebanią rozebrano wszystkie nawierzchnie betonowe i asfaltowe. Chodniki przebudowano, układając je kamieniami polnymi.

W miejscu skweru, pomiędzy murem kościelnym i plebanią a budynkiem gospodarczym, wykonano plac postojowo-manewrowy o wymiarach 36,5 m x 11 m z kamienia polnego i okolono kamiennym obrzeżem. W południowej części placu wydzielono 8 miejsc postojowych, w tym jedno dla pojazdu osoby niepełnosprawnej. Plac dowiązано do istniejącego dojazdu do drogi krajowej nr 8. Na przedłużeniu placu manewrowego poprowadzono ciąg pieszo-jezdny szerokości 4,50 m o nawierzchni żwirowej, obramowany kamiennym obrzeżem na poziomie terenu, oddzielający park od pól uprawnych. W pobliżu plebanii wybudowano drewnianą wiatę z kominkiem i dużym stołem, z której mogą korzystać zarówno pielgrzymi, jak też turyści.

Rewitalizacja rynku

Rynek w Korycinie ma powierzchnię ok. 0,4 ha. Plac rynkowy posiada wyraźny spadek o orientacji południowy zachód – północny wschód (o rzędnych od 133,90 do 131,48 m n.p.m.). Wytoczony został w związku z nadaniem przywileju królewskiego na targi i jarmarki, a więc ok. 1671 r. Inicjatywę przekształcenia królewskiej wsi w miasteczko historycy przypisują Atanazemu Walentemu Międzyńskiemu, podskarbiemu nadwornemu koronnemu.

Rynek wyznaczono w ważnym strategicznie miejscu, tj. przy rozwidleniu starych szlaków handlowych: Traktu Podlaskiego, zwanego Królewieckim i Warszawskiego, czyli Goniądzkiego. Oba trakty włączono w nowe rozplaniowanie, co było być może przyczyną jego nieregularnego kształtu (nieregularny czworobok)¹⁵.

17. Park plebański, kładka wiodąca do Świętego Źródła. Fot. J. Rak, 2013.
Rectory park, footbridge leading to the Holy Spring. Photo: J. Rak, 2013.

18. Park plebański, zadaszenie nad Świętym Źródłem. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Rectory park, roof over the Holy Spring. Photo: Z. Cybulko, 2015.

Rynek, zlokalizowany w ścisłym centrum wsi, ma doniosłe znaczenie dla zagospodarowania przestrzennego tego obszaru i dla rozwoju Korycina. Położony bezpośrednio przy drodze krajowej nr 671 z Knyszyna do Janowa oraz w pobliżu drogi krajowej nr 8 Białystok–Augustów stanowi „serce” tej miejscowości.

Stan przed rewitalizacją

Przed rewitalizacją rynek miał charakter skweru o nawierzchni trawiastej, porośniętej wielogatunkową zielenią wysoką w postaci rzędu drzew liściastych i iglastych, rosnących w pasie ciągów pieszych (ścieżek). Środek placu pokrywała nawierzchnia żwirowa, natomiast ścieżkom nadano nawierzchnię z kostki betonowej typu polbruk i wyraźnie je wydzielono betonowym obrzeżem (krawężnikiem).

Przed rewitalizacją na rynku rosły drzewa o różnej wartości zdobniczej i biologicznej. Przewagę w drzewostanie stanowiły drzewa liściaste: lipy, jarząby, klony, brzozy, wierzby oraz kilka iglastych: żywotnik zachodni, świerk kłujący. Cały plac, z małymi przerwami, obsadzony był mirabelką w formie żywopłotu strzyżonego. Pojedynczo wystąpiła tawuła, śnieguliczka i żylistek. Ogółem na placu rynkowym zinwentaryzowano 61 drzew (na ogół w złym stanie fitosanitarnym) i 175 m² krzewów. Do usunięcia przewidziano 49 drzew i prawie wszystkie krzewy (172 m²). W większości postulowano wycinkę drzew niewłaściwie pielęgnowanych, z wyraźnie obserwowalnymi typowymi deformacjami koron, powstałymi wskutek wzrostu w warunkach zagęszczenia, ale też drzewa o jednostronnie rozbudowanych koronach, pochylonych pniach, o konarach z ubytkami i wgłębными spróchnieniami, ze śladami po odłamanych gałęziach¹⁶.

19. Rynek w Korycinie, stan przed rewaloryzacją. Fot. J. Rak, 2010.
Market square in Korycin, state prior to revalorisation. Photo: J. Rak, 2010.

Znaczącymi elementami w przestrzeni rynku była tzw. mała architektura (obelisk ku pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego, dwa pomniki, kolumna z PRL i słup ogłoszeniowy) oraz infrastruktura techniczna.

Rewitalizacja

Rewitalizacji rynku korycińskiego przyświecała idea aranżacji tego miejsca w nawiązaniu do historycznej funkcji rynku i jego obecnej roli w życiu społeczności lokalnej – jako przestrzeni reprezentacyjnej z dominującą funkcją rekreacyjną¹⁷.

Zrezygnowano z dotychczasowego „poszatkwania” przestrzeni, decydując się na jednorodną całość poprzez zastosowanie jednej płaszczyzny placu z jednorodną materiałowo nawierzchnią, łączącą różne, co do kształtu i znaczenia historyczne, formy plastyczne – wydzielając je i przydając różne znaczenie poprzez fakturę posadzki i oświetlenie. Ciągi komunikacyjne (ścieżki) skierowano na dominanty, a centralną część rynku zrealizowano jako regularną kwadratową płaszczyznę.

Realizacja zamierzeń ideowych wymagała nowego wytyczenia ścieżek i placów o utwardzonej nawierzchni, ustawienia elementów i urządzeń tzw. małej architektury, rozmieszczenia nowo projektowanego oświetlenia, a także założenia nowych trawników i gazonów z zielenią.

Przeprowadzenie projektu rewitalizacji rynku wymagało uprzedniego wykonania szeregu prac rozbiórkowych, związanych z przebudową nawierzchni i nowym ukształtowaniem terenu.

Na zaprojektowanych ścieżkach i placach ułożono płyty i szarą kostkę granitową typu „Strzegom” oraz czerwoną i żółtoszarą w równomiernym beżowym odcieniu, a także kostkę bazaltową i sjenitową, układaną w różnorodne formy. Schody i podstawę kolumny zrobiono z polerowanych granitowych płyt kamiennych z granitu typu „Strzegom” o jasnym odcieniu.

Zachowano obiekty tzw. małej architektury, a nawet dostawiono nowe (murki z donicami i siedziskami, schody, podesty terenowe, formy plastyczne, np. Truskawkowa Księżniczka, stylizowane ławki (typ „Retro”) o konstrukcji nośnej stalowo-żeliwnej z drewnianym siedziskiem i oparciem, kosze na śmieci, stojaki na rowery, lampy oświetleniowe itp., ale też np. kraty z odlewów żeliwnych, osłaniające drzewa).

Środek rynku zaakcentowano Truskawkową Księżniczką – nową formą plastyczną, autorstwa białostockiego rzeźbiarza Michała Jackowskiego, zwaną powszechnie pomnikiem truskawki. Wykonana została w tradycyjnej technice odlewu w brązie, malowana z elementami złożonymi, wykonanymi metodą galwaniczną. Posadzkę, naśladującą fakturę kobiałki, wykonano z płyt granitowych typu Yellow Rock w równomiernym beżowym odcieniu. Powierzchnia płyt z wyprofilowanymi krawędziami, formowana indywidualnie.

Przy rewaloryzacji rynku nie tylko wprowadzono nowe elementy tzw. małej architektury, ale dokonano też kilku istotnych zmian w formach zastanych. Przykładem jest zmiana orientacji obelisku, ustawionego ku pamięci Marszałka J. Piłsudskiego, poprzez otwarcie na plac rynkowy (obróć o 180°). Dotychczasową kolumnę, poświęconą tzw. utrwalaczom władzy ludowej („pamiątka” po PRL-u), zamieniono na punkt informacji o Korycinie, umieszczonej na tablicy ze szlachetnego betonu (typu in-situ) z czołem z antywłamaniowego szkła matowego,

20. Rynek, stan po rewaloryzacji. Fot. J. Rak, 2011.
Market square, state after revalorisation. Photo: J. Rak, 2011.

21. Rynek, stan po rewaloryzacji. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Market square, state after revalorisation. Photo: Z. Cybulko, 2015.

22. Rynek, stan po rewaloryzacji, pomnik „Truskawkowej Księżniczki”. Fot. Z. Cybulko, 2015.
Market square, state after revalorisation, statue of the “Strawberry Princess”. Photo: Z. Cybulko, 2015.

podświetlanej od środka. Informacja wykonana z trójwymiarowych liter z mosiądzu; tablica będzie od środka podświetlona. Na kolumnie umieszczono herb Korycina.

Wprowadzono także zupełnie nowe urządzenie – fontannę o ośmiu źródłach tryskających z posadzki za pomocą centralnie sterowanych agregatów (Jumping Jet Mini) i dysz fontannowych (typu Komet 3-6), umożliwiających wystrzeliwanie strumienia wodnego o grubości 12 mm. Strumień ten, w zależności od programu, może być ciągły lub przerywany.

W projekcie przewidziano aranżację placu rynkowego w duchu współczesnego rynku – siedziska ukryto w cieniu drzew, pośród formowanych żywopłotów, w towarzystwie szemrzącej fontanny. Kompozycja zieleni, poprzez tworzenie jednolitych grup drzew i krzewów ozdobnych, zarówno liściastych, jak też iglastych, dało wrażenie kobierca. Przy wyborze roślin, jako główne kryterium doboru gatunkowego, przyjęto przede wszystkim odporność na wszelkie miejskie uciążliwości, w tym na zacieńnienie i na zanieczyszczenia.

Pozostawienie zastanych obiektów tzw. małej architektury wymusiło niejako wydzielenie kilku wnętrz z nimi związanych. Efekt wydzielenia osiągnięto przez zastosowanie gazonów z wbudowanymi ławkami i przenośnych donic, które obsadzono trzmieliną, jałowcem płożącym i bylinami (np. starzec „Silverdust”).

Wrażenie oddzielenia rynku od obiegających go ulic uzyskano przez zastosowanie żywopłotów, formowanych z berberysu Thunberga, które dodatkowo akcentują wejścia na rynek.

Na plac zabaw przeznaczono trawnik o większej odporności na deptanie – w zamierzeniu autorów projektu plac zabaw i inne miejsca trawiaste mają służyć dzieciom do zabawy, a dorosłym do urządzania pikników, relaksu i odpoczynku.

Realizacja ambitnego przedsięwzięcia, jakim był program „Zabytki królewskiego Korycina”, przeobraziła oblicze tej miejscowości. Inaczej wygląda dziś rynek koryciński, park plebański, który stał się nie tylko miejscem procesyjnym, ale także terenem rekreacyjnym, odzyskał dawne piękno, a wną-

trzu kościoła przywrócono utraconą okazałość. Zrealizowane prace są jednocześnie doskonałym przykładem właściwej współpracy lokalnych władz z miejscową parafią w zakresie opieki nad zabytkami. Bardzo dobrze też świadczą o kompetencjach wójta – wspaniałego gospodarza i urzędników gminnych w zakresie pozyskiwania środków unijnych.

PRZYPISY

- ¹ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11, Białystok 2015, s. 41-45.
- ² Warto podkreślić, że autem gminy są dwa miejscowe produkty: ser koryciński i truskawka (Ogólnopolskie Dni Truskawki).
- ³ Głównym wykonawcą programu „Zabytki królewskiego Korycina” było Przedsiębiorstwo Budownictwa Wodnego HYDROS Tadeusz Kulesza, Adam Kulesza sp.j. z Białegostoku.
- ⁴ Niniejszym składam serdeczne podziękowania władzom gminy Korycin, a w szczególności panu Mirosławowi Lechowi, wójtowi Gminy Korycin za udostępnienie materiałów i panu Januszowi Rakowi, pracownikowi Urzędu Gminy w Korycinie, za udostępnienie fotografii z przebiegu realizacji programu „Zabytki królewskiego Korycina” i możliwość ich umieszczenia w niniejszym artykule.
- ⁵ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*.
- ⁶ Witraże wykonano wg Projektu aranżacji wnętrza kościoła pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie, oprac. T. Czajkowski.
- ⁷ Projekt budowlany. Remont wnętrza kościoła parafialnego pod wezwaniem Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie, oprac. A. Makarewicz, Białystok, 8 stycznia 2010 r.; także: Projekt aranżacji wnętrza kościoła pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie, oprac. T. Czajkowski (projekt zrealizowany częściowo).
- ⁸ Z wcześniejszego wyposażenia zachowały się cztery ławki w dwóch zestawach z poł. XIX w., wykonane w tradycji baroku, zob. *Ławki*, karta ewidencyjna, oprac. D. Stankiewicz, 24 października 1991 r. WUOZ Białystok, nr inw. 5172.
- ⁹ Programy prac konserwatorskich do wszystkich zabytków ruchomych objętych przedsięwzięciem „Zabytki królewskiego Korycina” oprac. K. Stawecki, dyplomowany konserwator zabytków, specjalista w zakresie konserwacji malarstwa, rzeźby, witraży.
- ¹⁰ Konserwację zabytków ruchomych z wyposażenia kościoła parafialnego przeprowadził A. Lewandowski, dyplomowany konserwator dzieł sztuki; zob. *Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich drewnianego wyposażenia kościoła*, oprac. B. Mrozkiewicz, Toruń 2012, WUOZ Białystok, nr inw. 10147.
- ¹¹ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 44.
- ¹² P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*.
- ¹³ Wyniki badań archeologicznych na terenie parku opisuje szczegółowo L. Pawlata w bieżącym numerze „Biuletynu”.
- ¹⁴ Restaurację parku plebańskiego przeprowadzono w oparciu o następujące dokumentacje techniczne: 1) Projekt wykonawczy – drogowy. Rewitalizacja Parku Plebańskiego przy kościele parafialnym w Korycinie, działka Nr ewid. geodezyjnej 200/1, gł. projektant: Z. W. Zabagło, autor projektu drogowego: B. Kwiatkowski, Białystok, 1 października 2009 r. 2) Projekt wykonawczy – Projekt zieleni. Rewitalizacja Parku Plebańskiego przy kościele parafialnym w Korycinie, na działkach o Nr ewid. geodezyjnej gruntu 179 I 200/3, Białystok, 8 stycznia 2010 r.
- ¹⁵ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 46-53 i fot. 15.
- ¹⁶ Stan zachowania zieleni i opis prac restauracyjnych opracowano na podstawie dokumentacji technicznych: 1) Gospodarka istniejącym drzewostanem. Przebudowa Rynku – głównego placu – w Korycinie na działce o nr ew. gr. 456. Projekt budowlany-wykonawczy, Atelier „ZETTA”, zespół autorski Z. Zabagło – gł. projektant i R. Gwoździej, Białystok, 3 grudnia 2007 r. 2) Inwentaryzacja zieleni, autorstwo M. Wróblewska-Thernstrom firma „Akset”.
- ¹⁷ Projekt budowlany – Przebudowa Rynku – głównego placu – w Korycinie oraz budowa oświetlenia ulicznego na ul. Rynek, Grodzieńskiej, Białostockiej i Słowiańskiej, na działkach nr ew. geodez. 456 oraz 304, 305, 339, 421, 455, 457/1, 457/2, 478/1, 478/2, Atelier „Zetta”, Zespół autorski Z. Zabagło – gł. projektant, M. Koncerewicz.

HISTORICAL MONUMENTS OF ROYAL KORYCIN – RENOVATION, CONSERVATION, RESTORATION AND REVITALISATION

At present, Korycin is a village situated between the Knyszyńska Forest and the Biebrza National Park (along the Białystok–Augustów route).

It was founded during the sixteenth century as a settlement of *osocznicy* (peasants entrusted with assorted forestry functions) and at the time was known as Dąbrówka-Kumiałka. The merits of contemporary Korycin include two acclaimed local products: cheese and strawberries (National Strawberry Days).

During the 2010-2013 period the authorities of the commune of Korycin, together with the local parish priest, benefited from European Union funds for the realisation of an unusual venture: "The Historical Monuments of Royal Korycin". The programme involved a renovation of the interior of the parish church, a conservation of mobile monuments comprising the church outfitting, a restoration of the rectory park, and a revitalisation of the market square. The costs totalled 6,5 mln zlotys, of which the commune managed to obtain 4,4 mln zlotys from Union resources.

The Neo-Gothic parish church of the Discovery and the Exaltation of the Holy Cross (built in 1899-1905 according to a project by engineer Jan Hinz) underwent an exchange of the floor in the presbytery and the side chapels, including those in the transept, a renovation of the windows and an installation of new, steel double windows; the church interior was painted in a colour coordinated with the conservation services. The programme also embraced outfitting the church interior, and in particular the presbytery, with a new post-Council altar, stalls, a baptismal font, a lectern, and seats.

The main altar, the side altars (of Our Lady of the Rosary and the Lord's Transubstantiation), the confessionals, the pulpit, and the benches were executed in the Neo-Gothic convention and thus present all the characteristic features of this style. Gothic forms were applied primarily in the decorations: pinnacles with crockets and fleurons, panels with an ogival ornament, lofty forms, and tracery ornaments.

The conservation encompassed the majority of the mobile monuments, especially the altars (main and two side ones), the pulpit, two confessionals, and benches. All oak elements were carved in the Neo-Gothic style.

The restoration of the rectory park in Korycin – the only such site in the voivodeship of Podlasie – should be connected with a spring, regarded as holy presumably already in the seventeenth century and located to the east of the church and the rectory. In order to enable the congregation and the pilgrims to carry out processions two linden tree avenues were delineated, thus creating a route linking the church with the Holy Spring. The gradual waning of the cult of the Holy Spring resulted in a degradation of the park, which changed in a grove overgrown with weeds. The idea of the park's restoration assumed repairing the original configuration (the avenues), a recreation of the Holy Spring and access to it, a revitalisation of the pond, and a reconstruction of the park interior (on the spot of a former orchard).

The market square in Korycin was established in about 1671, i.e. in connection with a royal privilege granting the right to hold fairs and markets. The revitalisation of the square was inspired by an arrangement of this site referring to the historical purpose of the market square and its contemporary role as representative space fulfilling a dominating recreational function.